

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ВІДНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ДОНБАСУ

STATE POLICY IN THE FIELD OF REHABILITATION INDUSTRIAL COMPLEX OF DONBAS

У статті розглянуто напрямки відновлення потенціалу промисловості Донбасу, зокрема територій Донецької та Луганської областей, що серйозно постраждали від військових дій, в аспекті забезпечення економічної безпеки та національних інтересів України. Досліджено питання комплексної оцінки стану промисловості, проблеми підвищення конкурентоспроможності та редеіндустріалізації Донбасу, забезпечення ефективного оптимального функціонування промислової інфраструктури.

Ключові слова: промисловий комплекс, редеіндустріалізація, відновлення Донбасу, конкурентоспроможність регіону, промислова політика.

В статье рассмотрены направления восстановления потенциала промышленности Донбасса, в частности территорий Донецкой и Луганской областей, серьезно пострадавших от военных действий, в аспекте обеспечения экономической безопасности и национальных интересов Украины. Исследован

вопрос комплексной оценки состояния промышленности, проблемы повышения конкурентоспособности и редеиндустриализации Донбасса, обеспечения эффективного оптимального функционирования промышленной инфраструктуры.

Ключевые слова: промышленный комплекс, редеиндустриализация, восстановление Донбасса, конкурентоспособность региона, промышленная политика.

The article examines the potential recovery industry trends Donbass particular areas of Donetsk and Lugansk regions seriously affected by military action, in terms of economic security and national interests of Ukraine. The question of a comprehensive assessment of the industry, the problem of competitiveness and reindustrialization of Donbass, effective optimal functioning of industrial infrastructure.

Key words: industrial complex, reindustrialization, restore Donbas region's competitiveness, industrial policy.

УДК 338.24(477.62)

Носирев О.О.

к.геогр.н.,

доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та фінансів

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми. За попередніми підрахунками Кабінету Міністрів України, проведеними у 2016 р., втрати промисловості Донбасу протягом збройного протистояння становлять близько 26 млрд. грн., втрати експорту оцінюються в понад 70 млрд. грн. Через події на Донбасі, які багато в чому мали «ефект доміно», Україна втратила велику кількість (за оцінками, до 2,5 млн.) робочих місць [1]. Спостерігається деіндустріалізація, що зокрема супроводжується поширенням уразливої зайнятості. Частка зайнятих у промисловості та будівництві, де переважно більшість становлять офіційно зайняті працівники, зменшується на користь торгівлі, де переважає самозайнятість. Надзвичайно вузька спеціалізація населених пунктів Донбасу на кадровому забезпеченні видобувної та важкої промисловості обумовлює особливу уразливість та невизначеність майбутнього малих міст Донбасу в умовах розвалу існуючої інфраструктури та економічних зв'язків, а також неготовності регіону до структурних змін інноваційного характеру.

Пошук нових «драйверів зростання» у промисловості неможливий без усвідомлення таких глибинних системних проблем і нових перешкод, що заважають відновленню позитивної динаміки й реконструкції промислового комплексу на якісно нових засадах. Створенню «точок зростання» у промисловості сприятиме активізація інвестиційного партнерства держави та бізнесу в реалізації спільних інвестиційних проєктів на об'єктах, які можуть стати платформами

для формування високотехнологічних кластерів у перспективних видах діяльності. Важливим завданням є створення сучасного та ефективного ринку праці, що стимулюватиме зайнятість у перспективних секторах промисловості. Крім того, розірвання внутрішніх виробничо-коопераційних зв'язків, зумовлене воєнним конфліктом на Донбасі, зумовлює ризики ланцюгового падіння виробництва у суміжних експортоорієнтованих галузях економіки.

З необхідністю відновлення територій, економіка та інфраструктура яких зруйновані в результаті збройних конфліктів, стикалися багато держав. У такому стані у XX-XXI ст. перебували країни Європи, а також Японія (після Першої та Другої світових воєн), Ліван (Бейрут), В'єтнам, Іран, Грузія, Азербайджан, Балканські країни, Афганістан та Ірак. Внаслідок військового конфлікту найбільшого збитку зазнали підприємства добувної, хімічної промисловості, гірничо-металургійного комплексу і машинобудування. Крім зростання ризиків для функціонування підприємств Донбасу, не меншої шкоди завдано й через порушення налагоджених зв'язків «сировина – виробництво – збут» з іншими регіонами країни [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження з питання вирішення проблем відновлення промислових комплексів на територіях, постраждалих від бойових дій, дозволяє узагальнити основні методологічні принципи постконфліктного відновлення. В Україні представники провідних наукових шкіл

економіки промисловості та регіональної економіки займалися дослідженням передумов, особливостей, проблем та пріоритетів інноваційного розвитку промислового потенціалу в країні, серед яких дослідники Інституту економіки промисловості НАН України (зараз м. Київ, раніше – м. Донецьк) – О.І. Амоша, В.П. Вишневський, О.Ф. Новикова, Ю.С. Залознова; Інституту економіки та прогнозування НАН України (м. Київ) та ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана» (м. Київ) – Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, О.В. Ольшанська, Л.Г. Чернюк та інші, а також вчені-регіоналісти Інституту регіональних досліджень НАН України (м. Львів) – З.В. Герасимчук, М.І. Долішній та ін. Вагомий вклад у розвиток науки та регіональних досліджень внесли також представники Національного інституту стратегічних досліджень – В.П. Горбулін, О.В. Собкевич та Інституту проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса) – Б.В. Буркинський, Т.П. Галушкіна. Історія незалежної України не дає можливості детально проаналізувати проведення промислової політики через незначність об'єкта аналізу.

Метою роботи є обґрунтування стратегій відновлення потенціалу промислового комплексу Донбасу в державній промисловій політиці як фактора стабілізації соціально-економічного розвитку територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні важко заперечити, що створення основ ринкової економіки передбачає серйозні інституціональні зрушення, а не обмежується досягненням фінансової стабілізації. Подібні зміни потрібні на мікрорівні, де створюється реальний добробут та забезпечується стабільне економічне зростання. Тож серед обов'язкових напрямів такого регулювання слід виділити підтримку конкуренції, сприяння розвитку малого бізнесу та політику структурних змін. Саме тому до останнього напрямку має безпосереднє відношення дослідження відновлення інноваційного потенціалу промислового розвитку при впровадженні заходів регіональної промислової політики та підвищення регіональної конкурентоспроможності.

Для визначення і вирішення проблем відновлення інноваційного потенціалу промисловості Донбасу та підвищення регіональної та загальнодержавної економічної безпеки, необхідним є проведення комплексного аналізу усіх елементів регіонального промислового комплексу, які визначають конкурентоспроможність регіону – природно-ресурсного, людського, економічного, інфраструктурного, інноваційного, освітнього, наукового, управлінського потенціалів.

Події останніх двох років показали, що розпочати повномасштабну відбудову Донбасу можливо

лише за умови завершення бойових дій та проведення на непідконтрольних територіях місцевих виборів за українськими законами і формування легітимних органів місцевого самоврядування. Заходи щодо відбудови реального сектору економіки Донбасу мають бути спрямовані на зменшення втрат та відновлення роботи існуючих виробництв, оновлення потужностей, розвиток перспективних напрямів спеціалізації з урахуванням структурно-галузевої й просторової специфіки регіону, а також налагодження зв'язків Донбасу з іншими регіонами України [3].

Програма відновлення та розвитку Донбасу має стати національним проектом комплексної модернізації економіки та інфраструктури України. Для її успішної реалізації мають бути залучені не лише державні кошти і міжнародна допомога, а й мобілізовані ресурси українського бізнесу. Заходи щодо відбудови та розвитку промисловості Донбасу мають бути спрямовані на відновлення роботи існуючих виробництв, здійснення структурної модернізації потужностей, диверсифікацію експортних поставок продукції і розширення її внутрішнього споживання, а також структурну модернізацію виробничих потужностей на основі розбудови високотехнологічного, наукоємного та енергоєфективного промислового комплексу.

Під час збройного конфлікту на Донбасі виявилися проблеми промислового комплексу регіонів, які накопичувались роками: надмірна залежність від зовнішньої кон'юнктури на ринках основних експортних товарів; висока енерго- та матеріалоємність виробництва, що стало причиною різкого зростання собівартості; дефіцит коштів для модернізації основних фондів; скорочення збуту на внутрішньому ринку через зменшення попиту на продукцію проміжного споживання та інвестиційного призначення. Результатом різкого зростання цін на тлі зниження реальних доходів населення стало скорочення внутрішнього попиту на промислову продукцію, внаслідок чого зберігається низький рівень завантаження потужностей підприємств та їхньої забезпеченості замовленнями.

Саме реальний сектор зазнав нищівного удару під час збройного протистояння: розташовані у східних регіонах виробництва вугільної, металургійної, машинобудівної, хімічної промисловості, що забезпечували значну частину внутрішнього промислового виробництва й експорту, зазнали значних втрат, знищено низку транспортно-логістичних об'єктів [4].

Воєнні дії спричинили безпрецедентну руйнацію промислового комплексу та виробничої бази, транспортної й житлової інфраструктури. Порушення мирного життя та зумовлене ним підвищення безробіття, вимушена міграція громадян і блокування соціальної системи характеризують

лише частину соціально-економічної кризи, яка охопила постраждалі території.

Але поступове зниження активності бойових дій на Донбасі породжує надії на встановлення миру в цьому регіоні у недалекому майбутньому. Відтак, постає питання про відновлення промислового потенціалу Донбасу та повноцінної імплементації економіки цього регіону в господарський організм України. Утім, ця проблема вельми складна і потребує спеціального дослідження. Сучасний низький якісний рівень розвитку продуктивних сил України та сформовані в межах їхнього існування суспільні й виробничі відносини генерують нарощення структурних диспропорцій. Таке становище вимагає суттєвого оновлення інноваційних технологій у сфері управління модернізацією промисловості, в тому числі з урахуванням регіональних особливостей. При цьому, структурні зміни, а також технологічні та інформаційні трансформації, які відбуваються в Україні, на фоні значного погіршення соціально-економічної ситуації, вимагають використання на практиці нових концепцій, теоретико-методологічних підходів, форм та методів стратегічного управління процесами інноваційного розвитку промислового сектору.

За обмеженості ресурсів, ситуативної нестабільності та соціальної напруженості, при формуванні інноваційного напрямку відновлення промислового комплексу Донбасу доцільно реалізувати пріоритетні напрями діяльності, від яких залежатиме ефективність подальших дій з одночасним дотриманням вимог децентралізації системи управління.

Внаслідок бойових дій на території Луганської й Донецької областей, руйнувань транспортної та енергетичної інфраструктури багато підприємств змушені були призупинити або припинити виробничі процеси. Істотно постраждали машинобудування, важка та видобувна промисловість, зокрема вугільна, значна частка підприємств якої знаходиться в зоні АТО. Руйнувань й пошкоджень зазнали основні підприємства галузей промисловості, що формують бюджет регіону, припинила діяльність значна кількість містоутворюючих підприємств. Малі та середні підприємства зменшили економічну активність на 80-90%, а майже 40 тис. з них повністю припинили свою діяльність. За інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, економічна активність на тимчасово неконтрольованих Україною територіях зменшилась у 5 разів.

З початку конфлікту падіння виробництва відбулося у всіх основних галузях промисловості Донецької й Луганської областей, що спричинило зменшення експорту приблизно удвічі. На працюючих підприємствах Донецької та Луганської областей знижено обсяги виробництва продукції через перебої з постачанням сировини і

вивезенням готової продукції, пошкодженням виробничих та інфраструктурних об'єктів, мереж водопостачання, електроживлення, призупиненням банківських операцій [5].

Стійка тенденція згортання промислового виробництва на Донбасі, посилена негативними наслідками бойових дій, визначила незворотність процесів занепаду регіональної економіки, а також недоцільність відродження виробничої сфери на старій технологічній базі. Фізична руйнація значної кількості промислових об'єктів визначає доцільність відродження регіональної промисловості не тільки шляхом проведення її технологічної, але й структурної модернізації на інноваційній основі.

Внаслідок військових дій, які розгорнулися на території Донецької та Луганської областей, ситуація у їхній промисловості погіршилась:

- відбувся розрив господарсько-виробничих зв'язків підприємств, розташованих на території, непідконтрольній українській державі, з контрагентами, розташованими на інших територіях України;
- зазнала фізичної руйнації значна кількість промислових об'єктів (в першу чергу, безперервної дії).

Вищенаведене свідчить про високу вірогідність руйнації у Донецькій та Луганській областях шахтного фонду (до 80%), коксових потужностей (до 75%), доменних потужностей (до 60%). Взагалі у Донецькій й Луганській областях продовжується падіння всіх основних соціально-економічних показників за рахунок зупинки діяльності підприємств регіонів або значного скорочення виробництва на них, руйнування об'єктів інфраструктури і життєдіяльності, нестабільної та невизначеної суспільно-політичної ситуації, пов'язаної з проведенням бойових дій.

Україна традиційно спиралася на потужний промисловий потенціал. Цьому сприяла наявність на території країни покладів мінерально-сировинних та енергетичних ресурсів, необхідних для розвитку багатогалузевої індустрії. Глобалізація змінила оцінку ключових факторів у забезпеченні розвитку промислового потенціалу. Природні ресурси, хоча й залишаються основою промислового виробництва, поступово втрачають свою роль національного фактора, оскільки здебільшого можуть бути компенсовані за рахунок використання проактивної системи використання інноваційного потенціалу промисловості [6].

Пріоритети регіонального розвитку детермінуються національними інтересами України і впливають з програмних документів міжнародних інституцій, що опікуються соціально-економічним розвитком (ЮНІДО, Економічна і соціальна рада ООН та інші), базових політичних документів в галузі планування регіонального розвитку Ради Європи, нормативно-право-

вих актів держави. Всі ці документи проникли усвідомленням пріоритетної ролі промислового виробництва у забезпеченні збалансованого розвитку держави та її регіонів. Досягнення такого розвитку в сучасних умовах можливе лише на основі розбудови конкурентоспроможної, інноваційно-орієнтованої економіки, структурної перебудови промисловості шляхом її модернізації та випереджувачого розвитку високотехнологічних наукоємних, ресурсозберігаючих, соціально-орієнтованих виробництв, їхньої активної участі у міжнародному поділі праці тощо. Значний вплив на регіональний розвиток здійснює територіальна організація промисловості, яку ми розглядаємо як зумовлене об'єктивними законами суспільного розвитку просторове впорядкування промислового виробництва, що проявляється у формуванні його різноманітних взаємопов'язаних територіальних утворень. В основі механізму територіальної організації промисловості лежать певні процеси, які поділяються на три групи – розміщення, територіальної спеціалізації та територіальної інтеграції промисловості. Процеси розміщення промислового виробництва є визначальними чинниками трансформації територіальної структури регіону, а відтак – і його територіального розвитку [7].

Висновки з проведеного дослідження. Технологічна застарілість економіки Донбасу, структурна розбалансованість промислового комплексу, де переважають галузі зі слабкою інноваційною сприйнятливістю та низькою наукомісткістю, залишалися нагальними проблемами регіону протягом багатьох років. Економічна криза й збройний військовий конфлікт на сході України лише підсилили їх та змусили визнати, що лише інноваційна діяльність здатна стати найефективішим каталізатором відродження промислового потенціалу регіону, джерелом забезпечення економічного зростання і послідовного підвищення рівня та якості життя всіх категорій населення. Водночас, розкриття потенціалу регіону в сфері інновацій є довготривалим і складним процесом, що вимагає цілеспрямованої та послідовної інноваційної політики. Її заходи мають бути орієнтовані як на модернізацію підприємств традиційних (базових) галузей спеціалізації регіону (паливно-енергетичного комплексу, чорної металургії, машинобудування, хімічної промисловості) для забезпечення конкурентоспроможності виробничого сектору в глобальній економіці, так і на становлення нових видів (напрямів) діяльності як основи розвитку внутрішнього ринку, нарощення експортного потенціалу і вирішення соціальних проблем. Нові

напрями діяльності мають охоплювати одразу декілька секторів економіки й сприяти залученню інвестицій до суміжних (компліментарних) сфер діяльності, компенсувати локальні проблеми та позитивно впливати на регіональну економіку в цілому. Такими напрямами є: освоєння та адаптація сучасних технологій до місцевих умов; започаткування навчальних програм професійної підготовки й перепідготовки висококваліфікованих робочих кадрів і мовних навчальних курсів; інвестиції у відновлення та розвиток інфраструктури.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К.: НІСД, 2016. – 688 с.
2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К.: НІСД, 2015. – 684 с.
3. Відновлення Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики (стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 23 вересня 2015 р.) / Е.М. Лібанова // Вісник Національної академії наук України. – 2015. – № 11. – С. 13-25. – укр.
4. Збаразська Л. О. Тенденції змін і проблеми функціонування базових галузей промисловості Донецької області [Електронний ресурс] / Л.О. Збаразська, В.А. Нікіфорова, Г.З. Шевцова // Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / наук. ред. В.С. Кравців; НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього». – Львів, 2016. – 218 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»); Режим доступу: <http://ird.gov.ua/irdp/p20160101.pdf>
5. Зблудська І. В. Структурні зміни в економіці Луганської області [Електронний ресурс] / І.В. Зблудська // Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / наук. ред. В. С. Кравців; НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього». – Львів, 2016. – 218 с. – Режим доступу: <http://ird.gov.ua/irdp/p20160101.pdf>
6. Носирев О.О. Проактивне антикризове управління промисловими підприємствами / О.О. Носирев // Актуальні проблеми, тенденції та перспективи розвитку економіки, фінансів та управління в контексті Європейської інтеграції: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 21 квітня 2016 р.). – РВВ ХІФ КНТЕУ, 2016. – С. 107-109.
7. Національна модель неіндустріального розвитку України: монографія / В.П. Вишневецький, Л.О. Збаразська, М.Ю. Заніздра та ін.; за загал. ред. В.П. Вишневецького / НАН України, Ін-т економіки промисловості. – К., 2016. – 519 с.